

کارکردهای تربیتی قول لین از منظر قرآن و حدیث

فائزه عبدی^۱

چکیده

قول لین به معنای سخن نرم و ملایم است که در قرآن و روایات به عنوان روشی مؤثر برای دعوت دیگران به سمت حق و هدایت معرفی شده است. این مفهوم به اهمیت رفتار و گفتار مهربانانه در برقراری ارتباطات و ایجاد فضایی سازنده و آرام اشاره دارد. قول لین نه تنها موجب افزایش تأثیرگذاری در ارتباطات دینی و اخلاقی می‌شود، بلکه به تقویت روابط اجتماعی و خانوادگی نیز کمک می‌کند. از نگاه روایات اهل بیت (ع)، سخن نرم، زیربنای اصلاح روابط انسانی و زمینه‌ساز هدایت و جذب دل‌ها است که می‌تواند خشونت، سوء تفاهم و منازعه را به صلح و رشد اخلاقی تبدیل کند. این مقاله به شیوه توصیفی و در بعد فردی و اجتماعی و خانوادگی مورد بررسی قرار گرفت. نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که قول لین، با تقویت روحیه احترام، محبت و مدارا، بستر ساز تحقق اهداف تربیتی فردی و اجتماعی در اسلام است و به عنوان راهکاری اساسی در اصلاح رفتارها و تحکیم روابط انسانی معرفی می‌شود.

کلیدواژه‌ها: تربیت، حدیث، قول لین، قرآن، کارکرد، لین.

^۱ . طلبه سطح ۲، حوزه علمیه خاوران، ریحانه النبی، مارلیک.

مقدمه

در فرآیند تربیت دینی و اخلاقی، کلمات و نوع بیان افراد نقش کلیدی ایفا می‌کند. یکی از اصول اساسی در ارتباطات انسانی و تربیت اسلامی، مفهوم «قول لین» است که به معنای سخن نرم و ملایم است. قرآن کریم و احادیث نورانی پیامبر اکرم (ص) به این موضوع به‌طور گسترده‌ای پرداخته و اهمیت آن را در دعوت به حق و تربیت اخلاقی افراد مورد تأکید قرار داده‌اند. قول لین نه تنها حاوی معانی زیبایی محبت و تفاهم است، بلکه به عنوان ابزاری مؤثر برای کاهش درگیری‌ها و تنش‌ها در روابط اجتماعی و خانوادگی عمل می‌کند.

این مفهوم تربیتی به ما می‌آموزد که چگونه می‌توانیم با استفاده از کلمات، روحیه همدلی و تساهل را در دیگران ترویج دهیم و بر اهمیت رفتار ملایم در انتقال پیام‌های دینی تأکید می‌ورزد. از منظر قرآن و حدیث، کارکردهای تربیتی قول لین شامل رشد عواطف مثبت، تقویت روابط اجتماعی، و بهبود کیفیت دعوت به دین است. لذا، بررسی و تبیین این کارکردها می‌تواند به ما در ارتقای اخلاق فردی و اجتماعی و نیز تحقق جامعه‌ای با فضایی آرام و همدل کمک نماید. حال سوال اصلی این است که کارکردهای تربیتی قول لین از منظر قرآن و حدیث چیست؟

در پیشینه این موضوع می‌توان به مقالاتی که در این زمینه اشارات کوتاهی شده اند اشاره کرد: ۱-مقاله «نقش سخن نرم و لین در اصلاح رفتاری انسان های لجباز از منظر قرآن» از نادر کریمی ۱۴۰۲ش؛ پژوهش حاضر بررسی نقش سخن نرم و لین در اصلاح رفتاری انسان های لجباز و سرکش (باتوجه به آیه ۴۴ سوره طه) است.

۲-مقاله «بررسی نقل و قول های قرآن کریم با رویکرد تربیتی» از عباس پسندیده ۱۳۹۲ش؛ این پژوهش با شناسایی همه ی نقل قول ها در قرآن کریم و طبقه بندی آن ها کوشیده است تا دلایل به کار گیری نقل قول ها را تبیین نماید و در پرتو آن ، آثار تربیتی این نقل ها را به دست آورد.

از همین رو، با توجه به پیشینه ذکر شده می توان گفت که مقاله حاضر کارکردهای تربیتی قول لین را مد نظر قرار داده و از منظر قرآن و حدیث مورد بررسی قرار داده است.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- لین

لین به معنای نرمی است.^۱ راغب گوید: در اجسام به کار رود و در خلق و معانی به طور استعاره استفاده می شود.^۲ همچنین، قول لین به معنای سخن نرم است.^۳ در اصطلاح فقهی و دینی، «قول لین» به معنای سخن نرم و ملایم است که با نیت ایجاد تفاهم، آرامش، و دعوت به خیر گفته می شود. این واژه در قرآن کریم و روایات اسلامی به طور خاص در ارتباط با نحوه برخورد با دیگران و به ویژه در مواجهه با افراد مخالف یا کسانی که نیاز به هدایت دارند، آمده است.^۴

در قرآن کریم، خداوند به حضرت موسی و حضرت هارون دستور می دهد که با فرعون، که دشمن خدا و پیامبران بود، به شیوه ای نرم و مهربان سخن بگویند: «فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى»^۵؛ پس به او سخنی نرم بگویید، شاید که پند گیرد یا از خدا بترسد.

این آیه نمونه ای از توصیه اسلام به قول لین است، حتی با فردی مانند فرعون که دشمنی علنی با خداوند و پیامبران داشت. خداوند به پیامبران توصیه می کند که در دعوت به حق و هدایت مردم از شیوه ای نرم و ملایم استفاده کنند تا قلبها آماده پذیرش شوند.^۶

^۱ . ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۵، ص ۲۲۵؛ قرشی بنابی، قاموس قرآن، ج ۶، ص ۲۲۲؛ طریحی، مجمع البحرین، ت الحسینی، ج ۶، ص ۳۱۳.

^۲ . راغب اصفهانی، المفردات، ط دارالقلم، ص ۷۵۲.

^۳ . کاشانی، تفسیر منهج الصادقین، ج ۵، ص ۴۶۹؛ رازی، تفسیر روض الجنان، ج ۱۳، ص ۱۵۲..

^۴ . مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۱، ص ۲۱۲.

^۵ . طه: ۴۴.

^۶ . الکافی، ج ۲، ص ۲۲.

در روایات نیز، قول لین مورد تأکید قرار گرفته است. امام علی علیه السلام در یکی از سخنان خود می‌فرماید: «قَوْلُ اللَّيْنِ مِفْتَاحُ لِقُلُوبٍ وَبَابٌ لِلْمُحَبَّةِ»^۱؛ سخن نرم کلید دل‌ها و دروازه محبت است. این حدیث نشان می‌دهد که سخن گفتن با نرمی و لطافت می‌تواند دروازه محبت و پذیرش را در دل‌ها باز کند. در تربیت دینی فرزندان نیز، استفاده از قول لین به عنوان یک ابزار تربیتی مهم مطرح است. به جای استفاده از سخنان تند و سرزنش، باید با نرم‌خویی و احترام به کودک سخن گفت تا او بهتر پذیرای آموزش‌ها و هدایت‌های والدین باشد.

۲- مصادیق قول لین در قرآن

سوی خدا، هدایت مردم، و اصلاح روابط اجتماعی معرفی می‌کند.

۱-۲- دعوت به سوی خدا

آیه ۱۲۵ سوره نحل: «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ»؛ با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت دعوت کن و با آنان به [شیوه‌ای] که نیکوتر است مجادله نما. بی‌گمان، پروردگارت خود داناتر است به کسی که از راه او گمراه شده و همو به راه‌یافتگان داناتر است.

۲-۲- اصلاح روابط خانوادگی

آیه ۱۲۸ سوره نساء: «وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا»؛ و اگر زنی از شوهرش بیم ناسازگاری یا رویگردانی داشته باشد، بر آن دو گناهی نیست که با یکدیگر صلح کنند و صلح نیکو است و بخل در نفوس حاضر است و اگر نیکی کنید و پرهیزگاری نمایید، پس همانا خدا به آنچه انجام می‌دهید آگاه است.

۳-۲- پاسخ به جاهلان

^۱ . دشتی، نهج البلاغه، خطبه ۲۰۰.

آیه ۶۳ سوره فرقان: «وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا»؛ و بندگان [خدای] رحمان کسانی‌اند که روی زمین با آرامش گام برمی‌دارند و چون نادانان ایشان را طرف خطاب قرار دهند، [به آنان] سلام می‌گویند.

۳- مصادیق قول لین در روایات

۳-۱- اهمیت نرم‌خویی در کلام

اهمیت نرم‌خویی در کلام، به عنوان یکی از ارکان اصلی اخلاق اسلامی، در روایات متعددی مورد تاکید قرار گرفته است. پیامبر اکرم (ص) خوش‌خویی را شبیه‌ترین خصلت به خود دانسته و می‌فرماید: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَشْبَهِكُمْ بِي؟ أَحْسَنُكُمْ خُلُقًا وَ أَكْرَمُكُمْ لِأَهْلِهِ وَ أَبْرُكُكُمْ بِإِخْوَانِهِ»^۱؛ بدین معنا که خوش‌خوترین و مهربان‌ترین فرد با خانواده و نیکوکارترین با برادران دینی، به ایشان شبیه‌تر است. این تأکیدات نشان‌دهنده نقش کلیدی نرم‌خویی در استحکام روابط اجتماعی، ایجاد فضایی صمیمانه و جلب رضایت الهی است.

در فرهنگ اسلامی، نرم‌خویی و مدارا در گفتار از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. روایات متعددی از پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) در این زمینه وجود دارد که بر تأثیر مثبت کلام نرم و ملایم در روابط انسانی و جلب محبت تاکید می‌کنند. در ادامه به برخی از این روایات اشاره می‌شود:

۱. پیامبر اکرم (ص)

«أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَشْبَهِكُمْ بِي؟ أَحْسَنُكُمْ خُلُقًا وَ أَكْرَمُكُمْ لِأَهْلِهِ وَ أَبْرُكُكُمْ بِإِخْوَانِهِ»؛ آیا شما را از شبیه‌ترین‌تان به خودم خبر ندهم؟ خوش‌خوترین شما و کسی که با خانواده‌اش مهربان‌تر و به برادرانش نیکوکارتر باشد.^۲

۲. امام علی (ع)

۱. کافی، جلد ۲، صفحه ۲۴۰

۲. کافی، جلد ۲، صفحه ۲۴۰

ملایم می‌توانند به بهبود ارتباطات میان اعضای خانواده کمک کنند و تنش‌های موجود را کاهش دهند. وقتی افراد بتوانند با احترام و آرامش در مورد مسائل صحبت کنند، فضایی برای شنیدن و درک متقابل ایجاد می‌شود که زمینه‌ساز حل مشکلات است. در این راستا، توجه به نیازها و احساسات دیگران اهمیت زیادی دارد و می‌تواند به تقویت پیوندهای خانوادگی کمک کند. به کارگیری اصول گوش دادن فعال، و دوری از قضاوت‌های تند و سریع، می‌تواند مسیر حل مشکلات را هموارتر سازد.^۱

در مواقع اختلاف، سخن نرم می‌تواند به افراد کمک کند تا به جای تمرکز بر احساسات منفی، بر یافتن راه‌حل‌های سازنده و مناسب تمرکز کنند. این روش، به‌ویژه در مواقعی که کودکان شاهد مشاجرات بین والدین هستند، اهمیت بیشتری پیدا می‌کند، زیرا الگوی رفتاری صحیحی برای آن‌ها فراهم می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه می‌توان تعارضات را بدون توسل به خشونت و سرزنش، برطرف کرد. ایجاد فضای گفتگوی سالم و آرام، والدین را قادر می‌سازد که مسائل را به گونه‌ای حل کنند که نه تنها تنش‌ها را کاهش دهد، بلکه باعث تقویت ارتباطات خانوادگی هم شود.^۲

تقویت روابط خانوادگی

قول لین، باعث استحکام روابط خانوادگی و ایجاد فضای آرام و صمیمی در خانواده می‌شود. در مورد استفاده از قول لین و تقویت روابط خانوادگی، قرآن می‌فرماید: «فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى»^۳؛ با او به نرمی سخن بگویید؛ شاید که او پند گیرد یا بترسد

این آیه به‌وضوح بر اهمیت استفاده از کلمات نرم و مهربانانه حتی در شرایط دشوار تأکید می‌کند. نکته‌ای که از این آیه برداشت می‌شود این است که استفاده از گفتاری نرم و دوستانه نه تنها یک توصیه، بلکه یک اصل بنیادی در آموزه‌های اسلامی است، بخصوص زمانی که هدف هدایت یا اصلاح رفتار کسی باشد. امید آن است که از طریق این نوع گفتار، فرد دیگر تأمل کند

۱. کیهان، راهکارهای حل اختلافات خانوادگی، ۱۳۹۶/۹/۲۵.

۲. همان.

۳. طه: ۴۴.

و به راه درست بازگردد یا احساس خوف از خدا کند و رفتارهای خود را تصحیح نماید. استفاده از این اصل در محیط خانواده می‌تواند به بهبود و تقویت روابط بین اعضا کمک کند.^۱

اگر این اصل در روابط خانوادگی به کار گرفته شود، نیاز به ارتباطات محترمانه و مهربانانه در خانواده بیشتر مشخص می‌شود. گفتار نرم می‌تواند فضایی از اعتماد، درک و همدلی ایجاد کند. وقتی که اعضای خانواده با مهربانی و صبر با یکدیگر ارتباط برقرار کنند، احتمال بیشتری برای حل اختلافات به صورت سازنده خواهند داشت، از یکدیگر حمایت می‌کنند و پیوندهای قوی‌تری می‌سازند. در واقع، این نوع ارتباطات حس امنیت و تعلق را ازدیاد می‌بخشد، که برای سلامتی روانی و عاطفی همه اعضای خانواده بسیار مهم است. این آیه همچنین تأکید می‌کند که احتمال نتیجه مثبت در ارتباط با استفاده از زبان لطیف بیشتر است، حتی در مواجهه با کسانی که ممکن است مخالف یا در مواضع قدرت باشند.^۲

^۱ . قرائتی، تفسیر نور، ج ۵، ص ۳۴۵.

^۲ . کلینی، کافی، ج ۷، ص ۴۶۰.

نتیجه گیری

از منظر قرآن کریم، «قول لین» به عنوان یک اصل اساسی در تعاملات انسانی و به ویژه در تربیت، جایگاه ویژه‌ای دارد. آیات متعددی در قرآن بر اهمیت نرم‌گویی و ملایمت در کلام تأکید دارند، از جمله آیه مشهور مربوط به مأموریت حضرت موسی و هارون به سوی فرعون که به آنان دستور داده می‌شود با فرعون که نماد طغیان و سرکشی است، با «قول لین» سخن بگویند. این تأکید قرآنی نشان‌دهنده حکمت الهی در تأثیرگذاری کلام نرم بر قلب‌ها و نفوس است. «قول لین» در تربیت، زمینه‌ساز پذیرش و همدلی می‌شود، از ایجاد گارد و مقاومت جلوگیری می‌کند و فضای امن و سازنده‌ای را برای انتقال مفاهیم و ارزش‌ها فراهم می‌آورد. از همین رو در این مقاله کارکردهای تربیتی قول لین در بعد فردی، اجتماعی و خانوادگی بررسی شد، که در بعد فردی: تقویت اعتماد به نفس، اصلاح اعتقادات، ایجاد آرامش روانی، کنترل خشم، آموزش مفاهیم دینی و تقویت ارزش‌های اخلاقی می‌باشد. در بعد اجتماعی: ترویج فرهنگ مدارا، جلوگیری از تنش‌ها، دعوت به دین، افزایش صمیمیت می‌باشد و در آخر در بعد خانوادگی: ارتباط مؤثر با فرزندان، حل اختلافات خانوادگی، تقویت روابط خانوادگی می‌باشد که مورد بررسی قرار گرفت.

منابع

✽قرآن کریم؛ عثمان طه.

✽نهج البلاغه؛ شریف الرضی.

۱. ابن فارس ابن زکریا، ابوالحسین أحمد، معجم مقاییس اللغة، بیروت: دارالفکر، ۱۳۹۹ هـ - ۱۹۷۹ م.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، عیون أخبار الرضا علیه السلام، قم: انتشارات کتاب جمکران وابسته به حوزه علمیه قمریال ۱۳۹۳ ش.
۳. تهرانی، دلشاد، روانشناسی آرامش، تهران: مؤسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، ۱۳۹۹ ش.
۴. توصیه های آموزنده مشاهیر برای تربیت کودک، سایت نرمناک، ۱۳۹۹ ش.
۵. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، قم: انتشارات الجواد، ضریح آفتاب، ۱۳۸۱ ش.
۶. خمینی، روح الله، دانشنامه امام خمینی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۰۰ ش.
۷. حرانی، ابن شعبه، تحف العقول، قم: انتشارات دارالحديث، ۱۳۸۳ ش.
۸. رستمی، حسین، ترجمه صحیح مسلم، تهران: مؤسسه انتشاراتی حسینی اصل، ۱۳۹۴ ش.
۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، چاپ دوم، کتاب فروش مرتضویه، بی جا، ۱۳۶۲ ش.
۱۰. رازی، ابوالفتوح، تفسیر روض الجنان، تهران: انتشارات مؤسسه خانه کتاب و ادبیات ایران، ۱۳۸۹ ش.
۱۱. سیف، علی اکبر، روان شناسی پرورشی، تهران: انتشارات آگا، ۱۳۷۶ ش.
۱۲. شریعتمداری، علی، اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، چاپ پنجم، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۱ ش.

۱۳. شکوهی، غلامحسین، *تعلیم و تربیت و مراحل آن*، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۳ ش.
۱۴. طریحی، فخرالدین، *مجمع البحرین*، تهران: انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ ش.
۱۵. طبرسی، فضل بن حسن، *مکارم الاخلاق*، قم: انتشارات نورالزهرا، چاپ ۴، ۱۳۹۴ ش.
۱۶. قرائتی، محسن، *تفسیر نور*، تهران: انتشارات موسسه فرهنگی درسهای از قرآن، ۱۳۹۱ ش.
۱۷. قرشی بنابی، علی اکبر، *قاموس قرآن*، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۸ ش.
۱۸. قرشی، سید علی اکبر، *مسند احمد*، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۸۶ ش.
۱۹. کلینی، محمد بن یعقوب، *اصول الکافی*، قم: انتشارات حوزه علمیه اسلامی، ۱۳۶۳ ش.
۲۰. کاشانی، ملا فتح الله، *تفسیر منهج الصادقین*، تهران: فیض کاشانی، ۱۳۹۲ ش.
۲۱. کشی، محمد بن عمر، *رجال الکشی*، قم: مرکز نشر آثار علامه مصطفوی، ۱۳۸۸ ش.
۲۲. کیهان، *راهکارهای حل اختلافات خانوادگی*، ۱۳۹۶/۹/۲۵.
۲۳. مقدسی پور، علی، *اصول و روش های آموزش مفاهیم دینی به کودکان*، نشریه معرفت، ش ۷۵، ۱۳۸۲ ش.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر، *تفسیر نمونه*، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ش.
۲۵. نیکوبخت، ناصر، *عرفان اسلامی، مکتب تسامح و تساهل*، فصلنامه دانشکده سیاست و علوم انسانی شماره ۱۶ زمستان، ۱۳۸۳ ش.